

о. Юрій МИЦИК (*Київ*)

З ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ВИГОВСЬКОГО

Зайнявшись дослідженням біографії гетьмана України Івана Виговського¹, ми змушені констатувати, що вона відома науковцям лише у загальних рисах. Однією з причин цього невтішного явища є брак джерел, чимало з яких ще перебуває у архівосховищах і не введено до наукового обігу. Якщо з гетьманськими універсалами справа вже зрушилася з місця², то численні листи Виговського тільки починають уводитися в обіг. І нині триває пошук листування цього видатного державного й політичного діяча України. Зокрема, нами ще в 1991 р. було виявлено близько двох десятків листів Виговського³. Вони навіть були підготовлені до друку, але через незалежні від нас обставини, на жаль, досі не могли побачити світла.

Перш за все відзначимо, що у п'ятому відділі фамільного архіву князів Радзивілів АГАД (Головного архіву давніх актів у Варшаві) зберігаються численні листи різних осіб, адресовані цим князям. У справі № 18111 зберігаються писані польською мовою листи Виговського (всього 15), які охоплюють 1656–1661 рр. У них час від часу трапляються латинські слова чи вирази, а одного разу гетьман вжив церковнослов'янське слово “пристанище”, писане кирилицею. Два зі згаданих листів (№ 12, 16 даної публікації) дійшли до нас у тогочасній копії, інші ж є або автографом Виговського, або оригіналом, створеним писарем і завіреним підписом Виговського та печаткою Війська Запорозького. Три листи (№ 3, 7, 11) були вже видані у малознаній дореволюційній археографічній публікації ще 140 років тому без жодних коментарів⁴, але всі інші лишилися в рукописі й не використовувались дослідниками історії України.

Більшість із листів справи № 18111 була адресована переважно конюшому Великому князівства Литовського (далі ВКЛ), князеві Богуславу Радзивілу

¹ *Мицик Ю.* Гетьман Іван Виговський. – К., 2004.

² Маємо на увазі, в першу чергу, публікацію І. Бутича, В. Риневича та І. Тесленка: Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – К.; Львів, 2004.

³ АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – Відділ V. – № 18111.

⁴ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Вильна, 1870. – Т. 7. – № 80, 82, 83.

(всього 7), також його слугі, слуцькому коменданту Янові Гросу (всього 3). Решта листів (усього 5) були писані до таких осіб: до слуцького архімандрита Феодосія Василевича-Баєвського; литовського гетьмана Павла Сапіги; удови Януша Радзивіла – Марії Лупу; коронного обозного Анджея Потоцького; львівського військового Олександра. Прізвище останнього, на жаль, не вдалося прочитати повністю через погану збереженість документа.

Насамперед варто стисло поінформувати про згаданих осіб. Отже, Богуслав Радзивіл (1620–1669) належав до наймогутнішого роду Великого князівства Литовського. Радзивіли були пов'язані з багатьма князівськими, навіть монаршими династіями Європи. Сам князь Богуслав був сином Януша Радзивіла та Єлизавети Софії Гогенцоллерн – дочки Йогана Георга, правителя Бранденбургу у 1571–1598 рр. Він був правнуком Барбари Ягеллонки, отже, нащадком польського короля Казимира і Єлизавети Габсбург, кузеном французького короля Людовика XIII тощо. Його бабкою була Катерина Острозька (1560–1579), внучка Костянтина Острозького, славного переможця під Оршею⁵. Врешті його двоюрідним братом був Януш Радзивіл (1612–1655), польний гетьман литовський, фактично головнокомандувач війська ВКЛ в середині XVII ст., який відзначився в каральних операціях проти українських повстанців Богдана Хмельницького, але на схилі життя виступив як прихильник незалежної Литви. Богуслав Радзивіл теж брав участь у каральних походах війська Речі Посполитої проти українських повстанців, зокрема у битві під Берестечком (1651), хоча й не був тут надто заангажованим. 1654–1655 рр. були переломними в його житті: він став одним з лідерів опозиції королю Речі Посполитої Янові Казимиру і перейшов разом із двоюрідним братом Янушем на бік шведського короля Карла X Густава, ставши таким чином союзником Богдана Хмельницького. До речі, Богуслав планував утворення власного князівства, яке б охоплювало третину сучасної Білорусі. З відновленням влади короля Яна Казимира Богуслав Радзивіл пішов на замирення з ним, внаслідок досягнутого компромісу (польсько-бранденбурзький мир, підписаний у Веляві 19 вересня 1657 р. й у Бидгощі 6 листопада 1657 р.) став намісником Князівської Пруссії і перебував на цій посаді до самої смерті.

Його слуга Ян Грос (помер після 1667 р.) був військовослужбовцем, мав звання майора, а 17 січня 1656 р. був призначений комендантом Слуцька – родинного гнізда і головної маєтності князя Богуслава Радзивіла. Із цим діячем листувався Богдан Хмельницький у серпні 1656 р. з приводу несанкціонованих дій сотника Мурашка проти Слуцька⁶, і це листування не могло, звичайно, оминути Виговського.

Феодосій Василевич-Баєвський (помер у 1678 р.) був вихованцем Києво-Могилянської академії, потім її префектом і викладачем риторики, також намісником Києво-Братського монастиря. У 1645 р. він написав латиною і видав

⁵ *Wasilewski T. Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła // Radziwiłł B. Autobiografia. – Warszawa, 1979. – С. 7–9.*

⁶ *Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / Упор. І. Крип'якевича та І. Бутича (далі – ДБХ). – К., 1961. – № 399.*

панегірик, присвячений шлюбу Януша Радзивіла і Марії Лупу. У 1650 р. став ігуменом Свято-Михайлівського Видубицького монастиря в Києві, а пізніше (1652–1655) – ігуменом Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Не сприйнявши союзу Б. Хмельницького з царем Олексієм, утік до Слуцька під покровительство Януша Радзивіла і став там архимандритом Свято-Троїцького монастиря. У 1669–1678 рр. – єпископ Білоруський⁷.

Павло Ян Сапіга (1609–1665) був вітебським воєводою (1646–1656), потім віленським (з 1656 р.) і одночасно великим гетьманом литовським (з березня 1656 р.). Він брав активну участь у польсько-російській війні 1654–1667 рр.

Марія Радзивіл (померла у 1661 р.) була дочкою молдавського господаря Василя Лупу і другою дружиною князя Януша Радзивіла. Вона була рідною сестрою Роксанди Лупу, яка в 1652 р. вийшла заміж за Тимоша Хмельницького. Завдяки цьому шлюбу досить несподівано породичались Богдан Хмельницький, Іван Виговський (його брат Данило був чоловіком доньки Б. Хмельницького) і литовський гетьман Януш Радзивіл.

Анджей Потоцький (помер у 1663 р.) був обозним коронним (1655–1661). Він відіграв помітну роль у військово-політичній історії Речі Посполитої середини XVII ст.

Спочатку розглянемо поодинокі листи Виговського, писані до різних осіб. Отже, лист № 3 є відповіддю на послання Феодосія Василевича, у котрому той виправдовувався за свою втечу. Генеральний писар засвідчив тут давнє знайомство з отцем ігуменом і сприяння йому в різних справах. Дорікаючи за шкоду, завдану втечею ігумена Феодосія репутації Виговського, генеральний писар однак клопотався про пробачення Богданом Хмельницьким вчинку духовної особи й обіцяв у другому своєму листі інформувати адресата у цій справі. Одночасно генеральний писар вихваляв князя Богуслава і просив ігумена стати своєрідним посередником, насамперед запевнивши князя у приязні до нього Б. Хмельницького та І. Виговського (про це мало йтися і в окремому листі Виговського до Б. Радзивіла). Лист № 5 був адресований П. Сапізі. Тут Виговський повідомляв про своє обрання гетьманом на місце померлого Богдана Хмельницького і виявив своє прагнення до миру з Річчю Посполитою. Він згадував також про дипломатичну місію волинського каштеляна К. Беневського, клопотався у справах Марії Радзивіл (Лупу). Лист № 10 був адресований уже до самої княгині Марії. Тут Виговський повідомляв про інструкцію послама Війська Запорозького на майбутній сейм щодо підтримки клопотань княгині Марії (справа стосувалася її маєтностей). Лист № 11 є унікальною реляцією про перемогу над московським військом у битві під Конотопом, писаною самим Виговським. Цей лист, між іншим, був перекладений того самого року німецькою мовою і виданий як “летючий листок”. Хоча цю брошуру нами було перекладено з німецької й видано в перекладі українською⁸, але є сенс опублікувати польськомовний оригінал, що ми й

⁷ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. – К., 2001. – С. 49.

⁸ Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. – К., 2004. – С. 67–69.

робимо тут. Лист № 15 адресований львівському військовому Олександрові. У ньому йдеться про те, що згідно з наказом королеви Людвіки Марії, дружини Яна Казимира, руський воєвода Стефан Чарнецький запечатав скриню зі сріблом та іншими цінностями, яка, очевидно, зберігалася у Львові. Виговський же хотів сплатити борг, продавши срібло, і тому просив розпечатати цю скриню, що мало бути вчинено за участю львівського військового. Відзначимо, що цей лист помилково датований липнем 1664 р., але на той час Виговський уже був покійним. Ймовірно, наведену в листі дату слід читати як “1661”, а не “1664”.

Далі йде блок листів, адресованих князеві Богуславу та случькому комендантові Яну Гросу. Перший за хронологією лист був датований 1653 р. і адресований Гросу (№ 1). Виговський сповіщав тут про отримання від нього листів Януша Радзивіла до Богдана Хмельницького і листа Гроса, адресованого вже Виговському. Він дякував за листа і запевняв у тому, що прохання случького коменданта буде виконане. Подальший зміст листа (висловлення радості з приводу поразки “московита” – “ворога Війська Запорозького, і коронних військ, і Великого князівства Литовського”), особливо враховуючи той факт, що случьким комендантом Грос став тільки у 1656 р., змушують віднести час написання даного листа саме до 1656 р. На ці листи Б. Радзивіла і Я. Гроса Б. Хмельницький оперативно відреагував, відписавши їм 17 (27) листопада 1656 р. і скерувавши на допомогу Слуцьку два полки⁹. У листі від 17 (27) серпня 1660 р. Виговський (вже як колишній гетьман) згадував про капітана Томаса Гарсона, котрий був послом від князя Б. Радзивіла ще в часи гетьманату Б. Хмельницького (№ 12). Тоді завдяки клопотанню Виговського гетьман послав провіант з українських міст для случького гарнізону і сприяв “вільній комерції” купців, що дало змогу містові Слуцьку і його замку пережити зимовий період (очевидно, зиму 1656/57 рр.). Виговський повідомляв тут також про підготовку до збройної протидії Московській державі, у зв’язку з чим відбувався збір війська на Гончарисі під Острополем (Виговський потім візьме участь у битвах під Чудновим і Любаром).

У листі № 4 Виговський дякував Гросу за присланого листа зі співчуттям з приводу смерті Богдана Хмельницького, за внесення ясності у питання про зовнішньополітичну орієнтацію князя Богуслава і сповіщав про своє обрання гетьманом на місце Хмельницького “з Божої волі і за згодою всієї старшини і черні Війська Запорозького”. Ще 29 серпня (8 вересня) 1657 р. Виговський підписував документи як чигиринський гетьман, а тепер, тобто 30 вересня (10 жовтня) 1657 р., уже як гетьман Війська Запорозького. Він запевняв також у своїй приязні до князя Богуслава й у своїй підтримці його потреб. У “постскрипті” він просив Гроса внести ясність у питання щодо згоди бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма (панував у 1640–1688 рр.) з Яном Казимиром. В останньому листі до Гроса (№ 7) гетьман відповів на його скарги щодо начебто свавільних дій козаків Чауського полку. Виговський у свою чергу звинуватив Гроса у порушенні приязні між гетьманом і князем

⁹ ДБХ. – № 418.

Богуславом, оскільки комендант Слуцька, не давши своєчасної відомості Виговському щодо чауських козаків, вислав своє військо проти козацьких загонів Станішевського. Виговський слушно вважав, що в такому разі треба було б 2–3 взятих у полон козаків, разом з прапорами та барабанами, прислати до нього, а в разі доведення провини після гетьманського суду їм було б призначене відповідне покарання. Пізніше (лист № 8 від 14 (24) лютого 1658 р.) Виговський, видно, з цими ж питаннями звертався до самого князя Богуслава, просячи звільнити ув'язнених Гросом козаків, щоб самому встановити їхню провину. Тут же він повідомляв про отримання послань від князя та усної реляції від його слуги, шляхтича Стефановича.

Перший лист Виговського до Б. Радзивіла, що тут наводиться (№ 2), датований 3 (13) березня 1657 р., але це, очевидно, не перше послання з їхньої взаємної кореспонденції. Річ у тому, що ще 13 (23) липня 1656 р. Богдан Хмельницький писав йому, стверджуючи свої попередні пропозиції щодо дружніх стосунків¹⁰, і Виговський не міг не бути в курсі цієї справи і, ймовірно, теж міг вступити у листування з князем. Лист від 3 (13) березня був теж писаний Виговським ще як генеральним писарем. Розсипаючи барвисті компліменти, Виговський запевняв адресата у своїй приязні й обіцяв на його прохання подбати про безпеку Слуцька. Мабуть, у розвиток цих інтенцій Б. Хмельницький видав 16 (26) квітня 1657 р. універсал Війську Запорозькому, яким забороняв чинити шкоди і в інших маєностях князя Богуслава (Селець, Венгрів, Старе Село та ін.)¹¹. Наступний лист до князя був писаний Виговським уже коли він став гетьманом (№ 6), і він підкреслив у ньому, що й досі не пропустив жодної okazji для виявлення своєї приязні. Також мова тут іде й про маєність Свіслоч, проблемою якої займався ще Богдан Хмельницький. У листі від 26 жовтня (5 листопада) 1658 р. (№ 9) Виговський відповів на послання князя, яке застало його в дорозі. Тут міститься цінна інформація: гетьман просив князя прислати йому на допомогу трохи німецького найманого війська. Вона доповнює фрагментарні поки що повідомлення джерел про наявність німецьких частин на службі Війська Запорозького в часи Б. Хмельницького та І. Виговського¹².

Наступні три листи (№ 12–14) були писані Виговським зі Львова і Любомля князеві Богуславу уже після відставки. Вони проливають світло на цей майже не досліджений період життя колишнього гетьмана. Про один з них (№ 12) йшлося вище. У наступному колишній гетьман нарікає на тривалу мовчанку князя, а в листі № 14, посланому через шляхтича Яблонського, нарікає на хворобу, через яку він може не встигнути на сейм, просить князя поклопотатися за його (Виговського) інтереси. Взагалі на зламі 1658–1659 рр., на нашу думку, настало охолодження в стосунках між Виговським та князем

¹⁰ Там само. – № 389.

¹¹ Там само. – № 440.

¹² Див. детальніше: *Мицик Ю.* Об участии немцев в Освободительной войне украинского народа середины XVII в. // Вопросы германской истории. Историки и их труды. – Днепропетровск, 1996. – С. 150–160.

Богуславом. Це було викликано насамперед змінами у геополітичній ситуації у Центрально-Східній Європі та, поза сумнівом, тим, що внаслідок укладення Гадяцького договору 1658 р. Виговському було дано Барське староство, на яке претендував Богуслав Радзивіл. Так, у виявленому нами листі князя Богуслава до не знаних ближче шляхтичів, писаному у Кенігсберзі 29 січня 1659 р., мова йшла про переговори дипломатів Речі Посполитої, внаслідок чого “для заспокоєння вітчизни, (заслужене) моєю кривавою заслугою Барське староство подане пану гетьману Війська Запорозького”. Князь Богуслав добивався від короля повернення йому цієї маєтності¹³.

Окремо слід сказати про додатки. Тут вміщено ще три листи Виговського, виявлені нами у польських архівосховищах. Вони належать до 1655 р., тобто до того часу, коли Виговський був ще генеральним писарем. Лист № 1 (доповнення) був адресований до одного з коронних гетьманів Речі Посполитої. У той час уряд великого гетьмана коронного обіймав (з червня 1654 р. до 27 лютого 1667 р.) Станіслав “Ревера” Потоцький, а польного гетьмана коронного – Станіслав Лянцкоронський (з червня 1654 р. до своєї смерті 19 лютого 1657 р.). Якщо врахувати, що, за словами Богдана Хмельницького (див. його лист до царя Олексія Михайловича, писаний у першій половині березня 1655 р.), Потоцький пішов до Львова, а “тут Лянцкоронский, гетман полный, с войском остался” і тільки через деякий час вирушив за своїм зверхником, можна припустити, що Виговський адресував листа саме Лянцкоронському. У листі йшлося про необхідність укладення миру і про спорядження делегацій (комісій) на мирні переговори.

Лист № 2 нами було виявлено в АГАД, у колекції мікрофільмів, що були зроблені з документів румунських архівосховищ (у даному випадку – з документів фамільного архіву Кемені, що зберігаються в Державному архіві м. Клуж). Цього листа Виговський писав уже з-під стін Кам’янець-Подільського 6 вересня (27 серпня) 1655 р. і адресував його командувачеві трансільванських військ і князівському раднику Яношу Кемені. Його слід пов’язати з відомим листом Богдана Хмельницького до трансільванського князя Д’єрдя II Ракоці¹⁴ і особливо з менш відомим листом гетьмана від 7 вересня (28 серпня) 1655 р., адресованим Я. Кемені¹⁵. Якраз у цей час до гетьмана прибуло з мирними пропозиціями посольство з Трансільванії, очолюване Стефаном Люці (Лучу). Хмельницький тепло прийняв його і з почестями відпустив у зворотний шлях, після чого сам вирушив з-під Кам’янець-Подільського до Львова. Це посольство повезло і листи Хмельницького до Д’єрдя II і до Кемені. Зазвичай відповідні листи писав до високопоставлених осіб і генеральний писар. Отже, маємо листа Виговського до Я. Кемені, який обіймав державну посаду приблизно такого ж рівня, як і він сам. Богдан Хмельницький повідомляв Кемені

¹³ АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – Відділ. IV. – № 19. – Арк. 43.

¹⁴ Исторические связи народов СССР и Румынии. – М., 1968. – Т. II. – № 87. – С. 268–269.

¹⁵ Мицик Ю. Рідня Богдана Хмельницького у Білорусі // Соціум. – К., 2004. – Вип. 4. – С. 189–192.

про прийняття посольства С. Люці, про радість з приводу перемоги Д'єрдя II над господарем Костянтином, про необхідність підтримання приязних відносин. Лист Виговського є меншим за обсягом, і в ньому йшлося тільки про прийняття посольства С. Люці і про приязні відносини.

Третій лист Виговського, на той час уже гетьмана, нами було виявлено у відомому фонді “Посольські книги” (Libri legationum) АГАД у Варшаві. У справі № 33 даного фонду зберігається дипломатична документація за 1656–1666 рр., в т. ч. і стосовно укладання Гадяцького договору 1658 р., переважно у вигляді копій. Це в першу чергу тексти самого договору, присяги Виговського, декларації Виговського і послів від Війська Запорозького (арк. 15зв.–30); тексти інструкції К. Беневському (одна від 13 червня 1657 р.) – послу в Україну (арк. 64зв.–66; 99зв.–101), в якій зокрема говорилось, щоб після підписання договору один примірник оригіналу залишити, а інших два взяти з собою (“А пан посол щоб мав два оригінали, один (мав) при собі, а другий щоб послав при певній okazji до Дубна, а потім і до короля його мості...”); “Діаріуш української комісії” (арк. 73зв.–75зв.); “Інформація з України від комісарів його королівської мості року Божого 1658 послана” (арк. 78зв.–80зв.); дипломатичне листування, в т. ч. 5 листів Виговського, адресованих королю Яну Казимиру, Беневському та Арцішевському. Значною мірою ці листи вже публікувалися, зокрема на сторінках дореволюційного видання “Памятники, издаваемые Киевской археографической комиссией для разбора древних актов”. Один з цих листів не потрапив у поле зору публікаторів, і тому його текст наводимо нижче. Тут мова йде про деякі актуальні проблеми українсько-польського порозуміння: проблему Пінщини, яка перед цим увійшла до складу Гетьманщини; проблему забезпечення перемир'я, у зв'язку з чим зона між Горинню та Случчю мала б бути вільною від військ, тощо. Тут згадуються такі міста, як Біла Церква, Вінниця, Корець, Любар (?), йдеться про намір Виговського прибути до Корсуня тощо.

Завершує додатки унікальна інструкція, дана бранденбурзьким курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом Великим своєму послу до Війська Запорозького Александрові Ахіллесу Майну після укладення Гадяцького договору 18 (8) вересня 1658 р. (цей Ахіллес за деякими даними воював під прапорами Б. Хмельницького та І. Виговського). Інструкція є цінним джерелом українсько-німецьких дипломатичних зв'язків. Вона, зокрема, проливає світло на геополітичні наслідки Гадяцької унії, на причини краху антипольської ліги, створеної за активної участі Богдана Хмельницького, на прагнення Бранденбургу зберегти приязні відносини з Україною-Гетьманщиною. Нижченаведені листи містять у собі важливу інформацію насамперед з дипломатичної історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. і доповнюють собою “Український Дипломатарій XVI–XVIII ст.”, дадуть змогу уточнити час і місце перебування Виговського у завершальний період його життя, містять важливі факти з історії його гетьманату. Тексти наводяться в оригінальній версії, тобто польською або латинською мовами. Незначні фрагменти, які не піддаються прочитанню, позначені нами наступним чином: (...)*.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

1656 (1653), 6 (16) листопада. Давидгородок. – Лист до слуцького коменданта Яна Гроса

Mści panie commendante slucki, mnie wielce mśc. pamie i prz[yjacie]llu.

Jakoście zaszły od w. m., me m. pana, w fascikule zapieczętowane listy, należące jaśnie wielmożnemu j. mć panu hetmanowi Wojsk Zaporozskich, panu i dobrodziejowi naszemu, od je. m. p. hetmana wojska W[ielkieg]o ks[ięstwa] Litt[ewskiego], przy pisaniu w. mś., me m. p., do mnie dirigowanym, w którym mianować w. m., moim p. raczysz, iż pilne są listy i niemieszkanie potrzeba one odsyłać. A ponieważ zaskoczyły te listy posłańca naszego w innych poważnych także sprawach do dobrodz[ieja] j. m. p. hetmana wyjeżdżającego, tak tedy i te listy od w. mć., m. p., zaszły, bez wszelkiej zabawy dojdą rąk j. m. p. hetmana, dobrodz[ieja] nasze. A jako za przysyłanie onych do mnie pilno w. m. m. panu dziękuje, tak pocieszne awizy z listu w. m., m. pana, z chęcią odbieram o tem, iż nieprzyjaciel Wojsk Zaporowskich a wojsk koronnych i W[ielkieg]o ks[ięstwa] Litt[ewskiego], to jest Moskwi- cin, nie otrzymawszy żadne^o wstrętu, sobie pocieszego, odnosi szwanek na głowie swej i z potęgami swemi rwać się musi, za co Pan Bóg niech będzie pochwalon, że złączywszy zgodą Wojska Zaporowskie z Rzpspolitą, nie dali popisać temu nieprzyjacielowi wojny one, jakosz gdyby te siły Wojsk Zaporozskich a Rzypltej nie były rozróżnione, żaden z postronnych nieprzyjaciół nie odniósł by uciechy i ojczyzna w takowej nie zostawałaby upadłej klęsce. Ja tedy z towarzystwem od boku j. m. p. hetmana dobrodz[ieja] naszego, w tem kraju ze mną zostającym, podziękowawszy w. mś., m. panu, za te awizy, samego mie za się w. m., mego mć. pana, jak najpilniej zalecam.

W Dawidgrodku d. 6 9bra 1653.

W. m., me^o m. pana, cale zyczliwy przyll. i sługa Jan Wyhowsky p. n., m[anu] p[ro- pria].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф, завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Mnie wielce mścwemu panu i przyllowi je^o mści panu Janowi Gros- sowi, majorowi je^o kr. mści, commendantowi sluckiemu, oddać”.

№ 2

1657, 3 (13) березня. Чигирин. – Лист до Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświęcone mściwe książe, mój wielce mściwy panie i przyjacielu.

Nie tylko pomnie (?), który ipsa rectitudinis każdemu zachowując się tramite i w. ksciej mć. rad zawsze adhaeres nutibus, ale i po samym je^o mć. pana hetmanie zaporow- skim obiecywać sobie w. ks. mć. możesz, że gestuus manibus amplectetur i przygarnąć by rad do przyda sobie takiego męża, którego dzielności, skłonności i uprzejmności favent różne i postronne narody. Ale najosobliwej o mnie chciej w. ks. mć. indubitanter trzymać, że najwięcej desudabo pro munere me^o w przysposobieniu w. ks. m. do przyjaźni nieroze- rwanej, skoro jeno ojczysta Slucka dziedzina zdrowego intra caves suos w. ks. m. ogląda i ja o bytności weźmę przez kogo pewnego costitudinem. Na ten czas i w. ks. m. dasz mi wiedzieć, quibus modis et mediis zechcesz z nami zostawać w zachowaniu, i ja będę się wzajem zdobywał o ponowienia mojej życziwości sposoby, takbym jednak życzył i prze- strzegł w. ks. m., jeżeli już quod praesumi zechcesz dobrym terminować wyścim, żeby cale favorowi strony polskiej rekunuare o tym wiedzieć dobrze, że qui favet duobus non favet iuste ambobus, dla tego z supereligendo amico długo się u ludzi mądrych deliberauje,

nie dla inszej przyczyny, jeno żeby po długim rozmyśle obrać sobie takiego, z którym żyć nierozdzielnie i długomierznie. Nie zasła w. ks. m. przyjmiesz ode mnie przestrogę takową, jako od tego, który o dobrą rzecz się ubiegam. Wszakże lubo w. ks. m. tak przętko in patrimonem non accelerabit przyjazd, że Sluck w bezpieczeństwie zupełnym zostawać będzie postaram się, do innych zadatków i tymi małemi zarabijąc na przyjaźń w. księżęcej mć. i łaskę dadzą rozumieni (?) niesciętnej mojej ochocie u w. ks. m. zalecenie, wszystkie różnych czasów bytności sług od w. ks. m. do nas wyprawionych, ale procz tego i sam w. ks. mć., gdy czas et occasio postulabit z swoim napatrzysz się ukontentowaniem. A teraz usługi moje jako najpilniej zalecam łasce w. ks. mć., m. m. pana.

Z Czyhyrnia d. 3 marty anno 1657.

W. ks. mć., me^o mćego pana, cale zyczliwy przyjaciel i sługa

Jan Wyhowski.

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф, завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Jaśnie oświęconemu mnie wielce mścwemu panu i przyjacielowi w. księciu je^o mści Bogusławowi Radziwiłłowi, koniuszemu W[ielkieg]o ks[ięstw]a L[itewskieg]o, oddać”.

№ 3

1657, 3 (13) березня. Чигирин. – Лист до слуцького архімандрита Феодосія Василевича

Przewielebny w Bogu mć. ojcze archimandryto słucki, mój wielkie mćwy panie i przyjacielu.

Zdałbym się na obce świadectwa, żeby mię wyświadczyły, jakim ja zawsze partibus w. w., m. m. pana, był przychylny i z jaką uprzejmością i zawsze promo. Vebam, z (?) którą całości w. w. mć. pana, kiedykolwiek by najmniejsza zakołatała proźba, ale że i same w. m., m. m. pana, summienie dobrze świadomie jest moich ku sobie chęci, te sam świadkiem sobie, które jako powiadają mille testes, sławię (?), że mię z nieszczyrości oczyści, a to przyzna, czego nie raz się napatrzyło, procz osobliwego doświadczenia. Czuję się, że mi w. m., mój m. pan, poświadczysz, jako wiele razy i z przymowiskami ludzkimi przychodziły mi za w. w. mćą panem u jego mści pana hetmana intercessye z jakim natrząsaniem około podźwignienia niedostatków cerkiewnych proźby, a tym bardziej kiedyś po tak wielkich moich propensjach, dla jakich nie wiem consideracyi, opuściwszy kraje nasze i do litewskich uczyniwszy transmigracyej, mnie we złej zostawił reputaciaej, że rękę ledwie nie w rosole, że tylkom językom ludzkim za cel zostawałem, którymi zwłaszcza nieprzyjaciele moi przy każdych okkazyach, acz ci bez mego uszkodzenia i swojej pociechy confidere, mię jednak intendebant, atoli ja przecie, że trudna (?) tego o zle (?) dosyć się serce do kogo raz z dobrych przystanie wola, zawsze tych rzeczy surdis auribus słucał, nie chcąc cale serca mego od w. w. mć. pana alienować, nie wąpiąc koniecznie, żeć mało być szczególnej o (?) zarzucenie za się moich dobroczynności ujęty i potym potencją (?).

Jakoż z terazniejszego kajania mam dosyć, wszakże ani Bóg Sam więcej nie potrzebnie (...) * by sam też za największe urazy sercem kontentuje skruszonym i upokorzonym, dla tegoż pilne czyniłem staranie około przeproszenia je^o mć. pana hetmana, usiłując, jakobym mógł z nieprzyjaznego i niechętnego na ojcowskie je formować serce. I nie był mi zaiste w tym tak dalece trudny, ale cale od zadanego sobie absolwował disquciku (?), już (?) prawie nie prędzej do pokłonu je^o m. przyspieszać w. m., m. m. panu, deklaruje, aż przy drugiej, da Bóg, okaziej osobliwym dam znać pisaniem, w którym i obytność jego, jako go postąpt temu sobie będziesz w. m., mój m. pan, mał informatją. Z ksiązęciem je^o m. Bogusławem, jakośmy contrahendo amicicia anicli, Sam Bóg świadkiem, ale i w. m. możesz być przesęści

wiadom. hoćby chyba nie znał byście na ludziach, ktoby solie z takim kawalerem, który ledwie nie u wszystkich narodów podszanowanie i dobrze imie ma, nie życzył przyjaźni, dla tegoż i w. w., m. m. p., sam upewni go bezpiecznie możesz o dobrej i poufałej j. m. pana hetmana ku niemu uprzejmości i ja osobliwym moim ubezpieczam listem, żeby nie był o nas tego rozumienia, abyśmy mieli od conjunkciej z nim abhowere. Z osobna zaś o mnie niechaj sobie (...)*. A my, obiecując obserwancyą i tak supponuje, że wszystkimi siłami naciągając będę ku temu je^o m. pana hetmana, żeby się tak dobra rzecz nie rozchwiała, ale raczej zamysłu swego moim staraniem, aby mógł być uczestnikiem. O inszych wszystkich w. m., m. m. pana, w informatiaej, danych ojcu namiestnikowi punktach ustnie się in conthani mówiło, który (...)* wawszy sobie czego pamięć by nie ogarnęła, referat ustnie w. m., m. m. panu, i czego się uczynić na ten czas nie mogło dobit (?) rationes, dla czego bez korzyści jaki się wrócił punkcik literami, nic w. m., m. m. pan, nie powstrzymaj o mojej ku sobie uprzejmości, ale tak trzymać chciej, że lubo intercesserunt offensae (...)* i po nich jednak bezpieczne obicny potrzebom swoim u mnie пристанище.

Zalecam się zatym jako najpilnej z mojej uprzejmością modlitwom w. m., m. m. jaka u dusie.

Dan w Czyhyrynie d. 3 marty anno 1657.

W. m., me. m. pana, cale życzliwy przyjaciel i sługa

Jan Wyhowski.

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф, завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “W Bogu przewielebnemu a mnie wielce mścwemu panu i przyjacielowi je^o m. ojcu Theodozemu Wasilewiczu, archimandrycie słuckiemu oddać”. Оpubліковано: Археографический сборник... – Вильно, 1872. – Т. 7. – № 80.

№ 4

1657, 30 вересня (10 жовтня). Чигирин. – Лист до слуцького коменданта Яна Гросса

Mści panie commendancie słucki, nam wielce mści panie i przy[jaci]elu.

Condolencya w. m. m. pana listowna, którą nad zmarłym jego mścią p. Bohdanem Chmielnickim, hetmanem Wojsk Zaporozkich, czynić raczysz, jeżeli ko[go] tedy najbardziej nam i wszystkiemu Wojsku Zaporoskiemu competit. Ale ponieważ tak ordynowały przed wieczne wyrok Boskie, contracte (?) onym nie podobno było. My jednak za wołą Bożą a zgodą wszystkiej starszyny i czerni Wojska Zaporoskiego, zostając na tymże hetmaństwa urządzie, to po nas obiecujemy, że nieodmiennie przyjaźni naszej ksciu je^o mści dotrzymamy, w czym jeno ksze je^o mśc potrzebować będzie, byle nas listowne zaszło żądanie. O ksciu je^o mści różne nas dochodziły dotąd wieści, jedni albowiem powiadali, że przy krolu je^o mści szwedzkim zostaje, drudzy udawali, że do króla je^o m. Kazimierza przedał się, lecz teraz dostateczną wzięliśmy wiadomość, gdy w. m. nam o tym wiedzieć dajesz. Za co wszystko w. m. podziękowawszy, nas samych przyjaźni w. m. oddajemy.

Z Czyhiryna d. 30 spbra 1657.

Jeżeli to pewna, że ksze curfisz brandenburski uczynić zgodę z kr. j. mścią polskim, daj mi w. m. za okazyą wiedzieć.

W. m., m. m. pana cale życzliwy prz[yjaci]el i rad służyć

Jan Wyhowski, hetman Wojsk Zaporowskich, ręką wł[asną].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф, завірений печаткою. Адреса: “Naszemu mściw. p. i przyjacielowi je^o mści p. Janowi Grossowi, majorowi je^o kr. mści, commendantowi słuckiemu, należy”. Приписка іншою рукою: “List datta 30 7bris a. 1657 je. m. p. Wyhowskiego”.

№ 5

1657, 18 (28) жовтня. Київ. – Лист до віленського воєводи, литовського гетьмана Павла Яна Сапіги

Jaśnie wielmożny mściwy panie wojewodo wileński, mój wielce mściwy panie i przyjacielu.

Z woli i ordinansu majestatu Bożkiego, ponieważ mi do rąk zlecił in publico loco renuenti, po sławnej i godnej pamięci jaśnie wielmożnym panie Bohdanie Chmielnickim, antecessorze moim, rząd i (...) * Wojsku Zaporozkim d. się, one będę (...) * je^o, abyście krew chrześcijańska zahamowawszy, (...) * obfigo majestat Boży rozsmieszył nas poborem, o co, jakom przed tym tegoż ** Najwyższe^o błagał, tak pogotów teraz, rzeczą (?) i siła (...) * obiecuje (...) * gdyż j. mć panem wołyńskim posłem szło je^o kr. armistitia do skutku resumowało czasu et dla skutecznego (...) * concludowania, poseł się moją z strony (...) * m. m. pp. upewniwszy, wnosze od wć. m. m. pana intercessią za księżnaszej mć. panią wojewodziną wileńską, acz (?) względem (...) * i orla, rozumiejąc, że mając respect w. m. m. p. tak naudow (?) stron podających (...), jako też (...) * instrukcją moją (...) *.

W. m., m. m. panu, wszego dobra życzliwy i przyjaciel i sługa

Jan Wyhowski, hetman W[ojska] j[ego] c[arskiej] m[iłości] Z[aporowskiego].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Копія (?).

№ 6

1658, 3 (13) січня. Чигирин. – Лист до Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświecone mściwe książe, nam wielce mciwy panie i prz[yjaci]elu.

Jakom przyjacielskiej w. ks. mć. z urzędu mego content i wdzieczen vaechy (?); za którą i wielce dziękuje, tak starać się będę, abyś w. ks. mć. życzliwości mojej zachowalej przy każdej okazji demonstratini zbierał argumenta: w to najbarziej potrafiając, ex praecipusque satageno, jakobyśmy in suspenso dotąd extatentem skutkiem z sobą szczęśliwym confidere mogli amicitiam. O której nie naniszonym zachowaniu vel inde w. ks. m. domyslec się możesz, żeśmy żadnej nie opuścili za pierwszego urzędu naszego okaziej, któraby o jej niewątpliwości nie miała być świadkiem. Pogotowiu teraz wszystko sobie dobre obiecywać w. ks. mś. możesz, kiedy wszytek stan i porządek Wojska Zaporowskiego a nostro pendet arbitris, że (?) w każdej naszej potrzebie liberius niżeli przed tym alterius subiacentes voluntati postąpić sobie będziemy mogli. O przysądzenie i conterowanie Swisłocej tuszymy dobrze, że nas non arquet temeritatis, baczny w. ks. m. rozsądek, ponieważ zebrzącemu łaski za ukazaniem jawnych dowodów musiał się antecessor nasz in misericordiam flecti z dowodów osobliwie widocznych uważwszy, że żadnych brania pieniędzy nie był, successorem należnym, bywszy pan Haraburda ucześnikiem. Pewniśmy tedy, że to non vocabit in descrimen zachowania naszego jeżeli cokolwiek w niewiadomości od antecessora naszego peccatum. Zalecamy zatem usługę nasze pilno swoje w. k. m.

Dan w Czyhyrynie d. 3 janiary anno 1658.

W. ks. m., m. pana, cale życzliwy przyjaciel i s[ł]uga Jan Wyhowski, hetman Wojsk Zaporozkich, m[anu] p[ro]pria.

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Оригінал, підписаний І. Виговським і завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Jaśnie oświeconemu ksciu je^o mści Bogusławowi Radziwiłłowi na Birzjach i Dubinkach, koniuszemu W[ielkieg]o ks[ięstw]a L[itewskieg]o, memu mściwemu p. przy(jacie)łowi oddać”. Цидула на окремому листку,

** Тут написано і закреслено слово “majestatu”.

писана іншою рукою (можливо, з іншого листа): “Jeśliby się w. ks. m. namyślił na Brańskie przyjeżdżanie, a po przeszło by sań do (...)”, tedy się zatrzymamy z tym do przysłania tych, których koni sami jest kilka, ale brak co od wojska przeszedł nie masz nic zgodnego po w. ks. m., czekają sani kilku, teraz Ormiani z nimi towarów (...) kosztownych jako (...) notory (?), tak innych z Turek i z Niemiec przy wymy nie masz”.

№ 7

1658, 15 (25) січня. Комишна. – Лист до случького коменданта Яна Гросса
Mści panie commendancie slucki, mój mści p. i prz[yjacie]llu.

Przeczytawszy list w. m. m. pana, do nas dirigowany, wyrozumiałem różne justifikaciej w. m. przyczyny, które mało w. m. m. pana excusant najbardziej z tych przyczyn, że w. m. razu nam o takowych czausowskich kozaków swawolach wiedzieć nie dawszy, nad zawziętą z ksciem jeo mścią przyjaźń i tak częstymi correspondenciami prz[yjacie]llskimi dobrze stwierdzoną, na zniezienie Staniszewskiego, lud swój ordinowawszy, hostiliter prawie z niemi postąpić przykazałeś. Czego jako ksze je^o mść rozumiemy w. m. nie rozkazywał, tak my za najmniejszą do nas o tej czausowskich kozaków swawoli wiadomością pewnie byśmy, wielce sobie kscia je^o mści przyjaźń poważając, mimo siebie tego nie puścili, ale podług zasługi nieomylnie kazalibyśmy każdego i jakożkolwiek, jednak pietit (?) my, nie mając dostatecznej o tym niskąd informacji (bo p. pułkownik czausowski i Staniszewski przez (...) rzeczy do nas pisali), pilno w. m. m. pana prosimy, abyś dwóch lubo trzech pojmanych pod ten czas kozaków z zabranemi bębnami i chorągwiemi do nas przysłali, z którychbyśmy mogli o wszystkim wyrozumieć, kto tego jest przyczyną i jakoście to stało, a znalazzy winnego, abyśmy onemu nie folgowali. Czym samym tym bardziej przyjaźń naszą z ksciem jeo mścią firmalia secus musieliśmy powątpiwać o dobrej w. m. m. pana samego, a nie kscia jeo mści, przyjaźni. O co i powtore upraszając, gdyż to na dobro samych w. mciw caedet (?), nas przyjaźni w. m. m. pana cale oddawamy.

Dan z Komyszny d. 15 jan. 1658.

W. m., m. m. p., cale zyczliwy przyll. i rad służe Jan Wychowski, hetman W[ojska] j[ego] k[rólewskiej] m[ości] (?) Z[aporowskiego].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф, завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Memu mściwce p. i przyllowi je mści Janowi Grossowi, majorowi commendantowi sluckiemu, oddać”. Запис іншою рукою: “List od j. m. p. hetmana zaporowskiego Wyhowskiego”. Опубликовано: Археографический сборник... – Вильно, 1872. – Т. 7. – № 82.

№ 8

1658, 14 (24) лютого. Переяслав. – Лист до Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświęcone ksze mści p. koniuszy W[ielkiego] ks[ięstw]a L[itewskiego]o, mój wielce mści p. i prz[yjacie]llu.

Observabam ja zawsze dobra waszej ksciej mści ku mnie i Wojsku Zaporoskiemu observancyą, którą już listownie już ustnie przez p. Stefanowicza, służe swego, często do tych czas oświadczać raczyłeś. Której jakobym correspondere zawsze życzył i usiłował sam mnie wasza ksca mść wyświadczyć zachcesz. W dalszy czas cokolwiek ad firmandam będzie należało amititiam wszystkiemu, że non decro (?), dalszy czas pokaże. Wzajemnie waszej ksciej mści upraszając, abyś w zawziętej nie chciał ustawać zyczliwości. A że i uwolnienie kozaków, przez kommandanta waszej ksciej mści sluckiego pobranych, należy ad rediaregradam eandem amititiam, dla tego pilno waszej ksciej mści upraszamy, chciej onych deliberatos do Kijowa do mnie rozkazać przysłać. Którym obiecuje im pune

dowiedziona nie pójdzie swawola. Cokolwiek w tym dobrego waszej ksciej mści uznam affectu, to w równych zawdzięczać obiecuję okazyach. A teraz uniwersały na ochronę majątności waszej ksciej mści przysyłając, oraz powolność służb moich zawziętej w. ks. mści oddawam przyjaźni, ostając waszej ksciej mości cale zyczliwym prz[yjacie]llem i słuға

Jan Wyhowski, hetman Wojsk je^o carskie^o [w.] Zapor., m[anu] p[ropria].

Dan z Pereasławia d. 14 febr. v[etero] s[tilo] 1658.

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф (?), завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Jaśnie oświeconemu ksciu jego mści p. Bogusławowi Radziwiłłowi, koniuszemu W[ielkiego] ks[ięstw]a L[itewskiego]o, memu mściwemu p. i przy[jacie]llowi oddać”.

№ 9

1658, 26 жовтня (5 листопада). Ржищів. – Лист до Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświecone ksze mści panie koniuszy W[ielkiego] ks[ięstw]a L[itewskiego]o, wielce mój mści panie i prz[yjacie]llu.

List waszej ksciej mści nad to, że w drodze został mię wielce zatrudnionego, dla czego i deziderys waszej ksciej mści wygodzić nie mogło, szczęśliwej, da Bóg, porzuczywszy, to okazyej, która jako прётко (...) * cescet, że nie wasza książęca mść cale wszelkim żądzom sprzyjającego uznasz, sam rerum pokaże evecus (?). A teraz w. m., m. m. pana, wielce upraszam, abyś inquatitum można ex praesidio slucensi cokolwiek niemieckiego wojska przysłać raczył, przeciwko communes hostes. Merebitur ta waszej ksciej mści uczynność dożywotnią moją i wszystkiego Wojska Zaporozkiego usługę. Z którą i teraz waszej ksciej mści jako najpilniej ze wziętej oddawam przyjaźni.

Dan z Irzyszczowa d. 26 8bris v[etero] s[tilo] 1658.

Waszej ksciej mści cale zyczliwy prz[yjacie]ll i słuға Jan Wyhowski, het[man].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф (?), завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Jaśnie oświeconemu ksciu a mnie wielce mściwe^o p. i prz[yjacie]llowi je^o mści p. Bogusławowi Radziwiłłowi, koniuszemu W[ielkiego] ks[ięstw]a L[itewskiego]o, gubernatorowi ziemie Pruskiej”.

№ 10

1659, 10 (20) березня. Табір під Зіньковом. – Лист до Марії Радзивіл (Лупу), удови князя Януша Радзивіла

Jaśnie oświecona księżno, mściwa pani wojewodzina wileńska, wielce moja mościwa pani.

Jakom ja po wszystkie te czasy szczyrze wszelakie waszej ksciej mści zawsze sprzyjał żądzom, tak i teraz cokolwiek jego mść p. (...) *, mój mściwy pan i szwagier, imieniem waszej ksciej mści wniosł, że mię namniej, nie uznał przeciwnego ustną dostateczne okaze relatią. Zaraz bowiem wysłanym na blisko przyszły sejm od nas posłom to intymowałem, aby wszelakie waszej ksciej mści promowowali sprawy i usilnie domawiali tego, żeby w należących sobie i słusznym prawem przypadłych dobrach namniejszej ni od kogo nie ponosiła przeszkody i za cudze swoją niewinnością nie opłacała występki, a pogotowiu w wysokim wymy nie ponosiła honorze. Pewenem tedy, że jako wniesiona moja do je^o kr. mość będzie miała za waszą kscią mścią miejsce proźba, tak i ochotę moją do usług swych będziesz raczyła wdzięcznym przyjąc affectem. Którą i teraz łasce waszej ksciej mści cale oddawam.

Dan z taboru z pod Zińkowa d. 10/20 marca 1659.

Waszej ksciej mści cale zyczliwy prz[yjacie]ll i sługą Jan Wyhowski, m[anu propria].

W czym będzie proźbe swoje wnosil j. m. pan swager mój do waszej ks. mśc., racz wasza kscia mś. do kscia koniuszego wnieść proźbę swą, aby (...)* nie odniosł, odsłuże to waszej ks. mśc.

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф (?), завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Jaśnie oświeconej kseźnie, a mnie wielce mściwej pani jej mści paniej Maryej Radziwiłłowej, wojewodzinej wileńskiej, hetmanowej wielkiej W[ielkiego]o ks[ięstwa] L[itewskiego]o, oddać”.

№ 11

1659, 1 липня (21 червня). Табір під Конотопом. – Лист до коронного обозного Андрія Потоцького

Zatrzymałem posłańca w. m., mć. pana, najbarziej dla tego, abym z czym pewnym wyprawił go i pociesznym. Jakoż zdarzył Najwysszy Pan, że na wielu miejscach nieprzyjaciel pociechy za jego świętą nie odniosł łaską. Pierwej bowiem pod Hołtwą (co rozumiem, że w. m., mci panu, dotąd innotuit) w pietnastu tysięcy przyszedłszy, tak został za przybyciem je^o mć. pana Karaz beja wstrzepany, że rzadki uszedł i wszystko Moskwa na placu legła; starsi w niewolą pobrani, między którymi i Siłka, author zieńkowskiej defensivy, poimany i do mnie przywiedzony, dotąd jeszcze u armaty okowany zostaje. Ja, że nieśpieszo dla uwolnienia abo obsidione pana Hulanickiego szedł, oczekiwając na chana je^o mci, to uczyniłem, za którego przybyciem pośpieszyliśmy, i dnia 29 junia, po staremu vigilia ś. Piotra i Pawła, stanąwszy u Sosnowskiej przeprawy, zastaliśmy pietnaście tysięcy Moskwy, broniącej przeprawy jednej, a drugiej w sprawie stojącej odbiła, a jazda, potym przeprawiwszy, harcem ich zabawiała. Orda z tyłu przyskoczywszy, tak zamieczali ich, że mało co postanowiwszy się, uciekać poczęli, na których wsiadłszy i pułtory mile aż do Konopota* na nich jadąc, gęstem pola usłali trupem i rzadki uszedł do taborów, jako z języków constat połapanych. Tamże dostał się w niewolą kniaz Pożarski, kniaz Lew Prokowiej Lepunow, Boturlinów dwóch i wszyscy pułkownicy, rotmistrzowie, kapitani, jedni na placu legli, drudzy in securitatem Tatarom cesserunt. Aczkolwiek i tam niedługo popasywali, bo wyszedł edikt chański, aby wszystkim od starszego do najmniejszego, szyje ucinano, co in instanti przywiedziono do executiej i żadnego peritus nie żywiono. O Radanowskim varia sparguntur: jedni udają, że tamże na placu poległ rozsiekany, drugich głos jest, że Orda Nachajska spe wielkiego, którego za siebie obiecuje okupu, tai go między sobą i przed samym chanem je^o mścią jakoszkolwiek qualificatia, to jednak z niej certam, że nie uciekł i Romodanowski, co i ztąd patet, że po szczęśliwej tej nad nieprzyjacielem victoriej, zaraz po zachodzie słońca, tabor jego, który od przychodu naszego stał do taboru Trubeckiego ruszył z nim złączył znać po straconej, do obrony, nie mając serca głowie. Za którego ustąpieniem taboru pan Hulanicki od oblężenia cale wolnym zostawszy, na idących mimo miasto odważnie napadł i tam niemała wozów części oderzając (?), wiela trupa położył, trzy moździerze, między którymi jeden strasznie wielki jest, i cztery sztuk dział, także kul wozów do dwunastu ognistych, wziął i żywności, wojsko dobrze zapomógł. Consternatas takową Trubecki porasczką, zaraz przeprawy na Konotopie rzeczce robić i wozy poczęł przeprawować i nim my z taborom w dzień ś. Piotra pod Konotop przybyli, znaczną część taboru przeprawiono i dział, informatus ja jednak z języków o zamysłach jego, że chce przyszedłszy te przeprawę, taborom uchodzić, wszystkie me dzisiejszej nocy spieszywszy wojsko, podszańcować blisko kazałem, co w nocy stetit i by odrzeżony nieprzyjaciel z tamtej wszystkiej potęgi swej nie przyciągnął strony, pewnie by wojsko ich opanowało ich tabor, jakeś już włamało się było, kędy i mnie animanti po-

pulum i przywodzącego pod sam okop nieprzyjacielski wojsko trochę dostało raz bowiem z działa koniewi, na którym siedział, nogę urwano, drugi po strzałach tawtuiu (?) i pasie do samego ciała także z armatnej dostało kuli wszechmocna mie jednak supernaturaliter od zguby broniła ręka, za co (...) * in aeternum benedictus. Już by tu nadzieja w Panu Bogu temu zguba nastąpiła nieprzyjacielowi, gdybym obiecał od je^o kr. mśc., pana mego mciwego, w cudzoziemskiej piechocie ad manum miał posiłki i wojska, lec takem nieszczęśliwy do ojczyzny matki mej syn, że całe mnie samego na tak straszne wysadziła parokszizmy i obium (?) dość potężnemu oppotuit nieprzyjacielowi, z którym teraz już z ostatnią nie stawać odwagą, było by nie tylko też wszystkim całe przy stracie oplakać kraj, ale i ojczyźnie nowych, a ledwo do znoszenia podobnych narości trudności uczynie tedy, co mi innatus przeciwko onej każe amore uczynie, co będę mógł, mając w Panu Bogu i Przewyższonym Jego mocną nadzieję Matce, że piis annuent intentis i każdego oni sami potłumią nieprzyjaciela, który i teraz dość w ścisłym zostając oblężeniu nie wiem jako z onego eliberatitur, bo i przeprawy na Sejmie rzeczce o trzy mile od Konopoty* przez nich poczynione, już popalone i orda circum circa pasy im pozalegała, a my pewnie z tyłu próżnować i z boków nie będziemy pro(?)tunc w. m., m. m. pana, doniosszy etc.

Dat[um] ut supra.

Uprzejmy brat i sługa Jan Wyhowski, hetman.

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Копія другої половини XVII ст. Запис іншою рукою: “Сорія listu p. Wyhowskiego do p. oboznego koronnego strony zniesienia wojsk pod Konotopem”. Текстові документа передуює заголовок: “Сорія listu od jego mci pana Wyhowskiego, hetmana Wojsk ruskich, do je. mśc. pana oboznego koronnego de data prima july z taboru pod Konotop anno 1659”. Оpubліковано: Археографический сборник... – Т. 7. – № 87.

№ 12

1660, 17 (27) серпня. Львів. – Лист до Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświęcone ksże, mściwy panie koniuszy W[ielkiego] ks[ięstwa] L[itewskiego], mój wielce panie i przyjacielu.

Lubo sama sobie facele subministrat cnota zaletę, atoli i jam (?) wspieram instantią j. m. pana Thomasza Garszona, kapitana je^o kr. mśc., a życzliwego waszej ksciej mści służe, abyś go łaski swej favore prosequi raczył, boć u mnie, rządzącego Ukrainą, gdy sprawował od waszej ksciej mci poselstwo, uznałem go optime cupientem waszej ksciej mśc. służe, boć do tego sposobiał swe szczyrze starania, aby Słucka, waszej ksciej mśc. forteca, dla szczupłości prowiantu w zimnego monarchi, niedostawała possessią; interposita moją a swoją usilną proźbą odzierzał u Chmielnickiego prowizyą żywności z ukraińnych miast i wolne comertia kupieckie, co niepomała auxit obrone fortocy gruntowniejszą praesiosianos i całe miasto do stalszego zaszczytania się potęgą nieprzyjaciela Wielkie księstwo Litewskie ostradającym. Tak tedy cnotliwego kawalera i dobrze zasłużonego waszej ksciej mśc. osobliwej recommendo i sollicite aduingo postulatam moje, abyś go swego nie raczył rozsądka respectu. Nie mniej i o to przez onegoż wasz kscią mś. proszę, abyś intermisosom ze mną raczył ponownie correspondentians, którą ja ściśli zechce continuare przyjaźnią i o progressie wojennym nie omieszkać zwieścić waszej ksciej mci. Teraz na Hończarysie pod Ostropolem ściągamy się wojskami i nuradyn sołtan z nami, że w tąż wojenną in rempatriae zacznem robote, i króla je. mci. w Samborze publicam województw i ziem czekającego expeditionem reflectujemy pieszym experimentem, jeśliże w narodzie nowych rzeczy chciwym dokaże reffleksia albo przez szable conjunctie z Moskwą rozrywać przyjdzie. Z tym powolne łasce waszej ksciej mci. w. m. pana, zalecam usługi.

We Lwowie d. 17 augusti anno 1660.

Waszej ksciej mśc, me^o m. pana, zyczliwy brat i sługa Jan Wyhowski, woje[woda] kiow[ski], m[anu propria].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф (?), завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Jaśnie oświeconemu księciu je^o mś. Bogusławowi Radziwiłłowi, księciu na Birżach i Dubinkach, Słucku i Kopylu, koniuszemu W[ielkiego]o ks[ięstw]a L[itewskiego]o, poszerwentowskiemu etc. staroście, wielce mnie mciwemu panu a bratu”.

№ 13

1661, 18 (28) лютого. Любомль. – Лист до Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświecone książę, mścy panie koniuszy W[ielkiego] ks[ięstwa] L[itewskiego], mój wielce mściwy panie i bracie.

Przyrzeczona moja facto percore waszej książęcej mści, m. panu, braterska confidentia rada by nowemi coraz usługa moich complementis lucraretur laskę w. ksciej mości. Jakoż albo zawsze do tego szukam pogodnej okazyjej, z niemalym tego używając podziwieniem, że ammiścią w łasce w. ksciej mści ponosze, nie odbierając tak długo restatorias affectu dobrego literas. Do czego sponte (*) teraz waszą książęcą mość. causare pokazani przez p. Jacewicza z Krymu od j. m. pana Gnoińskiego reducem nie miałem od waszej książęcej mości żadnego o j. m. p. Gnoińskiego przypomnienia, które by mie zaszło, bym na rozkazanie w. ksciej mości o prętką onego eliberatią seducam przyłożył curam (?). Jakoż i w tej, i inszych transactiach prosić do usług swoich waszą ks. mość znajdzie zawsze obsequia confidentissima. Z którymi mie i teraz łasce waszej książęcej mość, me^o m. pana brata oddaje.

W Lubomlu d. 18 febr. 1661.

Waszej ksciej mć., me^o mś. pana, we wszem zyczliwy brat i sługa Jan Wyhowski, woje[woda] (...)*, m[anu propria].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф (?), завірений печаткою Війська Запорозького. Адреса: “Jaśnie oświeconemu książęciu j. mści na Birżach i Dubinkach, Słucku i Kopylu, Bogusławowi Radziwiłłowi, koniuszemu W[ielkiego]o ks[ięstw]a L[itewskiego]o, wielce mnie mciwemu panu i bratu”. Запис іншою рукою, можливо, секретаря Б. Радзивіла, про час отримання князем листа: “W Królewcu d. 5 marty 1661”.

№ 14

1661, 10 (20) червня. Любомль. – Лист до Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświecone ksze, mśwy panie koniuszy W[ielkiego] ks[ięstwa] L[itewskiego], mój wielce mciwy panie i bracie.

Nad moje nota i imprecasie odwłokłą bytność do sejmowej concluziej, na którą niezmylny pośpiech uczynić i pożądanę waszej ksciej mś, mego mćgo pana, zostać compos conversatiej proposveram tym cieższą, im mniej spodzianie nadeszła impedivit słabość zdrowia. Jeśli tedy prolongatia sejmu tym mie nie udostoi szczęściem, żebym, pokrzepiwszy zdrowie, na tę ojczyzny całej stanął publike tractaturus pro munere meo publica consilia do pogodniejszej u łaskawego nieba (braterskie powidanie i conferentią z waszą kscią mścą, m. m. panem, którego przyjaźny, przypowiedziany sobie affekt, wysoce veneror), stosować ściśle zechce okkaziej, a teraz przez j. mci pana Jabłońskiego namyślnego occurenta, mój braterski przeposyłam ukłon i do conferentiej imieniem moim, imposui publici et privati respectus interessa moje wielce prosząc, abyś wasza ksca mć., m. m. pan, pamiętny będąc declarowanych przyjaźni, teraz in ea arena chciał dać dowód

i ksciu je^o mć. panu podczaszemu W. ks. L. swoją braterską relatią recommendere forte praesidium contra accidos, interessów moich i za to w zasługowanie się propensią raczył dożywotnią. Uznawszy hanc alliantem, prompta do usług waszej ksciej mci, m. m. pana, na każde zawołanie concurram observantia. Zatym me powolne łasce waszej ksciej mci, mego mego pana, zalecam usługi.

W Lubomlu d. 10 juny anno 1661.

Waszej ksciej mści, me^o mć. pana, we wszem życzliwy brat i sługa powolny Jan Wyhowski, woj[e]woda i he[nerał] kiewski, m[anu] propria].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф (?), завірений печаткою. Адреса: “Jaśnie oświeconemu a mnie wielce mcmu panu i bratu ksciu je^o mści Bogusławowi Radziwiłłowi, ksciu na Birżach i Dubinkach, Słucku i Kopylu, koniuszemu W[ielkie]go ks[ięstw]a L[itewskiego], brańskiemu, poszerwińskiemu etc. staroście”. Запис іншою рукою, можливо секретаря Б. Радзивіла, про час отримання князем листа: “Od j. p. woj[e]wody kyowskiego d. 27 juny 1661”.

№ 15

1661, 5 (15) липня. Висоцьк. – Лист до львівського військового Олександра

W Wysocku d. 5ta july 1664.

Mnie wielce mść. panie wojski lwowski, mój mść. panie i bracie.

Wiadomo podobna w. m., m. panu, że z woli królowej jej kr. mść. w[o]jewoda ruski rozkazał był zapieczętować skrzynie librowe z różnemi drobiazgiami i srybrem (?), o (...)* jewy płacenie długu do skarbu k. j. mści. A za ten liber płacić chce i prosił o odpieczętowanie tej skrzyni, chcąc srybra przedać, królowa j. mść. pozwala, tylko tak, abyś w. m. pan do siebie kazał tego, którzy chce (?) przynieść i sam odpieczętować i te^o srybra librowi nie wydawać, aż kto mu pieniądze (...)* i wysyłać gą z tymiż pieniędzmi do wysa (...). Co doniowszy, jestem w. m., m. pana i (...)* unizonym sługą

Jan Wyhowski, m[anu] propria].

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – № 18111. Автограф (?), завірений печаткою. Адреса: “Memu wielce mść (...)* j. mści panu Aleksandrowi (...)* skiemu, wojskiemu lwowskiemu, administratorowi żułkiewskiemu (...)* j. mści, m. m. panu, należy w Żułkwi”. Запис іншою рукою про час отримання листа: “List od jego mć. pana Wyhowskiego ratione libra i srebra onego”. Запис іншою рукою: “Registr srebra, które było zapieczętowane przez jego mc. p. woj[e]wode] ruskiego (...)* Malczyńskiego w librowej skrzynie die 11 july 1664”.

ДОПОВНЕННЯ

№ 1

1655, весна. – Лист Івана Виговського до коронного гетьмана Станіслава Потоцького.

Jaśnie wielmożny, etc.

Ze Bóg Wszechm[ogący] po długich między nami nieznaskach daje sposoby i okazje combinatiej, nie tylko mnie, ale i wszystkiemu krajowi tutejszemu i Wojsku ucieche. Mnie jednak specialiter, że przy takowym powodzie ukazujesz mi w. m., m. m. p., do uprzejmnego nabycia affectu, odezwaniam swy drogę. Czego jakom jest wzdzięczen, koźdemu rzeczą samą pokaże, kiedy zawsze moją uprzejmnością o łasce w. m., mo[j]ego] m. pana, i przyjaźń usiłując, z nią się będę przy każdej praezentować okaziej. Desideriis j[ego] k. m., że się nie dzieje ukontentowanie, że i posiłki proszone non comparent, snadno wyrozumieć w. m., m. m. pan, raczysz przyczynie, na niesposobność czasu dla wiesiennej resolutiej i niewygody przepraw, obejrzawszy się, jako nie mniej i na niedostatek żywności, którego inwasje ordyńskie i

naszych wojsk częste przebiegają, tym krajom nasolili; poprawi, da Bóg, wszystko, przyszła do leta odłożona comissia, która aż do czasu niejaką uczyni tędknice, z dobrym napotym ta prostracja może być skutkiem, bo i tractowania tym czasem o dobre postaramy się namysły i do zniesienia się z sobą podobno częste otworzą się okazje. Nie wiem, by król szwedzki do infestowania króla j. mci potrzebna sobie wygodę uczynił, zwłaszcza pod czas wiesienny, kiedy i przypraw i drogą dociągnie ma trudne i do pożywienia wojska czas przeciesniejszy. Racz tedy w. m., m. m. pan, być o mojej ku Rzptej i j. k. mci persuasus życzliwości, że skoro się czas otworzy, to będzie czynił i o to pieczołowal, coby utrimque mogło być emolumento, jakoż i terazem koniecznie za wsiadaniem ich m. p. p. comissarzów na tym był, aby się światobliwie mogły były kończyć zamysły. Ale, że temporis iniquitate pomienionych przyczyn, przyść musiały w odwłoke. Bogu tedy tylko to powierzyć i jego providentiej, ponieważ teraz auspicatam suam benedictionem pewnie adimplebit upewniam, że pewnie i z za pilnym staraniem byle treba przypuściły faworem, to dojdzie uniżone ratunek.

Bohdan Chmielnicki, hetman Wojska Zaporoskocho wieliczestwa carskocho
W. m., m. m. p., Jan Wyhowski.

Бібліотека Чарторійських. – № 407. Копія другої половини XVII ст. Тексту листа передусе заголовков, зроблений копіюстом: “Copia listu od p. Wyhowskiego do tegoż p. hetmana 1655”.

№ 2

1655, вересня 6 (серпня 27). – Під Кам’янцем-Подільським. – Лист І. Виговського до командувача трансільванських військ Яноша Кемені

Illustrissime et magnifice d[omi]ne Joannes Kemeni, amice mihi observandissime.

Litteris acceptis a generoso d[omi]no Stephano Lucz, nuncis serenissimis principis, a magnificentia sua ad me (?) scriptis maximam caetitiani percopi de fabule suae magnificentiae qua u fruatur quam divitissima a Deo per optimo maximo tanquam fidelis amicus j. kr. m. k. d[omi]ne suae opto et (...) * ex eo summepece (?) quod intellex ex quodam (?) literis simerom animu et boni affectus ill[ust]r[issi]mae d[omi]nis v[est]ra erga rora(?) infucata amicicia et candora solus me i cum mci eumillimis obseque apud illma duo.

Suam commetadum habere volo datum in castris sub Cameneco 27 augus[ti] 1655.

Ill[ustrissi]ma magnificentia vne infimus animus ad obseq. paratus Joannes Wyhowski, general (...) * exer (?) Zapor.

АГАД. – Мікрофільми з архівосховищ Румунії. – № 42. Мікрофільм оригіналу.

№ 3

1658, 1 січня (22 грудня). Чигирин. – Лист Івана Виговського до посла Речі Посполитої Казимира Беневського

Jako drogi szczęśliwe przebytej gratulor w. m., m. m. panu, tak się z tego nie mniej cieszę, że i dalszych na w. m., m. m. pan, ze mną correspondentiej, włożony od króla je^o mci urząd, tak postzeganiu armistity należnych, jako i dalszego rządneho pokoju contiunowaniu służących rzeczy, wielce pożyteczny, tego tylko tym czasem potrzeba, abyś w. m., m. m. p., tak umiarkował swoją poradą ich m. m. p. p. hetmanów, aby za ponowioną przez nas ukradać i najmniej zagrozili linią dotąd, poki by do zupełniej między nami przyszło combinatiej. Onych wzajem upewniwszy o nas, że wszelką circumtaptum (?) providentia, jakoby to żadnej z naszech nie przychodziło ansy, kwoli czemu i na pogranicach naszych rozsądne mieć będziemy osoby, tak obucandis tumultitas, jako et licibus oriundis, divimendes, sposobna, z taką mocą, żeby bez odwłoki winnym płacili iuxta merita. Wszakże i w. m., m. m. pan, masz bydz pamiętnym, żem sobie Pińsk wymawiał, jako ten powiat, który dobrowolnie,

naszej będąc potrzebien przyjaźni, przyjął pod pewnymi conditiis protekcią. Zkąd jakom się przez list skarżył w. m., m. m. pamu, na je^o mci pana hetmana litewskiego i upominał, aby się nam w odejmowaniu tej prowincyej nie działa krzywda, tako i teraz powtarzam, abyś starania miał, pamiętając zarowną, że miedzi Horyniem i Słuczą interiacens planicies z swymi majątnościami, ma byđz od przechodu wojska, jako i polskiego, wolna. Załogi jednak nie mają byđz zwodzone, bo by to musiało byđz tak z naszą, jako i tych, który o nie prosili, krzywda. Zaczym ani Korzec, Lubiacet (?), Winnicy, do którego kilka listów inutowana od je^o mć. pana wojewodzica załoga, ani insze miasta, do których libere na prozbę ludzi tamecznych wszedszy, od wszelkich bronią najazdów. Listem króla je^o mci i wielcem ukontentowany po pańskim przezeń upewniony affekcie, in cuius gratitudinem starać się będę, aby też i j. k. m. uznawał moje zawsze życzliwość. Listów zaś, jakośmy przed tym ordinowali przesyłanie, tak i teraz toż intymnie, abyś je w. m., m. m. pan, do Sokołowskiego przez kogokolwiek dirigował, a ztamtąd żadnego nie uznają w prętkości omieszkania. Gdyż ani on sobie nie zechce życzyć takiej niełaski mojej przez to, gdyby dniem i nocą nie miał mi ich odsyłać. Jeśliby potrzeba accersendi na rozmowe przyjacielską w. m., m. m. pana, przypadła futura declarabit occasio. Gdy da Bóg zdrowie i sam uspokoiwszy domowe moje trudności, ku Korsuniowi albo Białej Cerkwi zbliżę, i o tamtych krajach równo, jako i o tych, chcąc się dowiedzieć, gdzie bywszy i w. m., m. m. pana, o sobie uwiadomić i braterskim obeślę pozdrowieniem. Inter hoc (?) tamen spatia, nam do skutku nasze przydą, żądza potrzeba, abyście w. m., m. m. p. p., chcieli wszystkie demere suspiciones, o nas to trzymając cale, że angeli evangelisantes u nas miejsca nie mają, byłście i w. m., m. m. p. p., chcieli choc adhibere na te nowiny authidotum, żeby się to, co będą udawali, nie najdowało w w. mciach, ale raczej exolusa simultate, szczerze chcieli z nami rzeczą samą żyć, nie słowami nas tylko illudendo. Co jako z wielu inszych okkazyj miarkować będziemy, tak i z tej, osobliwe, kiedy nam tą umową non praenidicabitur. O powiat Piński przez sicophantie osób niektórych niecnotliwie odsaczony, caetera dalszym offiarując correspondentium, na wielką od w. m., m. m. pana, oczekiwam przyjacielską wiadomość, reciprocis na żądanie w. m. certificaturus.

A na ten czas za braterskie avisów przysłanie wielkie podziekowawszy, nasze pilno zalecamy usługi.

Datt w Czehyrynie die 1 january anno 1658.

W. m., m. m. pana, cale życzliwy brat i sługa Jan Wyhowski h. W. Z.

АГАД. – Ф. Libri legationum. – № 33. – Арк. 77зв.–78. Копія середини XVII ст. Пізніший запис: “Сопія listu od hetm[ana] zaporoz[kiego] do je^o mci pana wołyńskiego”.

№ 4

1658, після 18 (8) вересня. – Копія інструкції (переклад з німецької) бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма своєму послові Александру Ахіллесу Майну до Війська Запорозького

Instructia i kontenta tego, co imieniem kurfirsta je^o mści posłowie, wyprawieni do Wojska Zaporoskiego i do ich hetmana je^o mć pana Wychowskiego, mianowicie je^o m. p. rotmistrz je^o m. p. Alexander Achilles Mein proponować i traktować ma.

Naprzód pomieniony pan rotmistrz ma się udać do Królewca. Stanąwszy tam, ks. j. m. Radziwiłła imieniem kurfirsta je^o m. pozdrowić i listy, ks. j. m. należące, oddać i, za radą i directią ks. j. m. idąc dalej, w droge się puścić i do tego miejsca zmierzać, gdzieby jego m. p. hetmana j. m. p. Wychowskiego zastać mógł.

Powtore. Gdyby tam dojechał, ma się dowiedzić o je^o m. panu generał majorze Niemiryczu, i listy, które do niego będzie miał, oddać i o to się starać, aby mu i do audientiej

i do prętkiej ekspedyciey był pomocnym, albo jeśliby go na miejscu nie było, tedy niechaj sposobu takiego szuka, żeby do audientiey przyszedł.

Po trzecie. Pomieniony poseł przy audientiey ma je^o m. p. hetmana imieniem kurfirsta je^o mści pozdrowić i przyjaźń kurfirsta je^o mści mu ofiarować, winszując mu imieniem kurfirsta je^o mci wszelkiej pomyślnej szczęśliwości, a mianowicie successu dobrego na tym jego urzędzie. Na ostatek powinien będzie listy od kurfirsta je^o mści, jako najprzystojniej oddać j. m. p. hetmanowi.

Po czwarte. Za tąż albo za jako inszą dobrą occasią jego m. p. hetmanowi do wiadomości podać ma, jakim sposobem kurfirst je^o mć z królem je^o mści i z Rzeczą pospolitą polską się pogodzili i które były przyczyny barzo ważne, co go do tego przywiodły, mianowicie:

1. Że król szwedzki kurfirsta j. mści przeciwko pactom umowionym w Prusiech opuścił, co też w ten sposób i kscią siedmiogrodckiego zgubą jego znaczną podkało i że się z swoim wojskiem obrócił, do obrony swych krajów przeciwko królowi duńskiemu.

2. Ponieważ sam pomieniony król szwedzki kurfirstowi je^o mści nie odradzał, aby z Polakami nie miał tractować i owszem sam się declarował, że tych traktatów i sam się chciał stać uczestnikiem, i kwoli temu tych wieść, które (...) * opanował, odstąpić miał.

3. Kurfirst je^o mć, będąc w dobrej przyjaźni z carem moskiewskim, od niegoż przez różnych posłów też radę i przstroge miał, żeby się do tej ugody skłonił.

4. I ta przyczyna tego lista, że wojska pruskie, które od potęgi moskiewskiej i szweckiej wolne były, zgoła na to się udały były, żeby granice kurfirsta je^o mci i kraje poblizu będące, wojowały.

5. I na to się kurfirst je^o m. oglądać musiał, że Prusy, będąc Polsce barzo przychylne, słabo by przy nim stać były chciały, i owszem tego się było obawiać potrzeba, żeby się cale do Polaków nie udały.

6. Sami poddani pruscy, jako i pomorscy, i brandenburscy, którym ta wojna, a mianowicie ustawiczne przeciągi szwedzkie dokuczły i cale ich zniszczyły, sami o to kurfirsta je^o mci gwałtownie nalegali, żeby się do tej ugody skłonił.

7. Ponieważ też królowi szwedzkiemu takie trudności w Niemczech się zjawiły, że kurfirst je^o mści mało sobie pod czas potrzeby pomocy po nim obiecować mógł, tedy przyszły do tego, że kurfirst j. mć przykładem króla szwedzkiego rozumu zażyć, a o sobie, swoje i swych krajów conserwacyej pomyśleć musiał, jeśliby był nie chciał swoje interessa opuścić cale i swych poddanych na tub i spustoszenie wydać. A że kurfirst je^o mć osobliwie to upatruje, co mu należy na przyjaźni je^o m. p. hetmana i Wojska Zaporoskiego, rad by się o ich przyjaźń i dobra porozumienie z nimi postarał, życząc tego nade wszystko, aby się je m. pan hetman i Wojsko Zaporowskie z królem je^o mścią polskim (który tego jedynie życzy sobie) pogodzili i do uniej przyszli, do czego kurfirst je^o mści sam usłużyć ofiaruje się i mediatorem bydz z ich zupełnem ukontentowaniem i bezpieczeństwem i to takim sposobem, żeby się kurfirst obligował, in casum, gdyby Polacy tej ugody albo tych pactów, które z kurfirstem je^o mścią postanowili, dotrzymać nie chcieli, ale je w czym naruszyły, żeby sobie wzajem z kozakami pomocy dodawali.

Na koniec pomieniony pan rotmistrz wszystko to, co się namieniło, według możności swej sprawnie traktować powinien i odprawiwszy się powinien będzie relacją uczynić kscią je^o mści Radziwiłowi, a jako się już rzekło, nade wszystko się ma trzymać rady i zdania je^o m. pana Niemirycza, któremu i tego in confidencia się zwierzyć może, że kurfirst je^o mści nie jest od tego, żeby z jego m. panem hetmanem i Wojskiem Zaporoskiem ligę zawarł, gwoli czemu jako się przed tym namieniło z obu stron rękormie (?) i zakłady

będą; wszakże ta propositia, nie jako przez kurfirsta je^o mści, ale jako od samego je^o m. p. Niemiryca stać się ma.

A tak według tego pan poseł sprawować się powinien, któremu łaskę naszą ofiarujemy.

Prykazuje przy tym kurfirst je^o mści zesłanemu p. rotmistrzowi Achiłlesowi, aby je^o m. panu Wychowskiemu to donosił, że książę Bogusław Radziwiłł, koniuszy W. ks. Litt., zostaje gubernatorem nad księstwem Pruskim i hetmanem nad wojskiem w nim zostawającym, a że pomieniony książę, bliski jest we krwi kurfirstowi je^o mści, wkłada się i o to prosi kurfirst je^o mść pana Wychowskiego, hetmana zaporowskiego, żeby pomienionemu książęciu Bar, Swisłocz i inne po Ostrowskich lub sukcesiją, lub opieką, należące majątności przywrócił. Którą chcąc kurfirst je^o mść, jakoby sobie uczynioną, odwdzięczając je^o m. panu hetmanowi i wszystkiemu Wojsku Zaporowskiemu obiecuje.

АГАД. – Ф. “Архів Радзивілів”. – Відділ II. – Суплементум. – № 551. Копія.

о. Юрій Мицик (Київ). **З листування Івана Виговського.**

У статті пропонується публікація двох десятків листів генерального писаря Війська Запорозького, а згодом і гетьмана Івана Виговського, виявлених у польських архівосховищах. Вони були написані у 1655–1661 рр., причому деякі з них разом з Богданом Хмельницьким. Адресатами Виговського були визначні державні, політичні й військові діячі Речі Посполитої, а також деякі православні ієрархи. Ці листи проливають світло на біографію Виговського, особливо післягетьманського періоду, і на дипломатичні відносини між Гетьманщиною та Річчю Посполитою.

Ключові слова: Виговський, Військо Запорозьке, листи, архіви, козаки.

о. Юрий Мыцык (Киев). **Из переписки Ивана Выговского.**

В статье предлагается публикация двух десятков писем генерального писаря Войска Запорожского, а потом и гетмана Ивана Выговского, найденных в польских архивохранилищах. Они были написаны в 1655–1661 гг., причем некоторые из них вместе с Богданом Хмельницким. Адресатами Выговского были выдающиеся государственные, политические и военные деятели Речи Посполитой, а также некоторые православные иерархи. Эти письма проливают свет на биографию Выговского, особенно послегетманского периода, и на дипломатические отношения Гетманщины с Речью Посполитой.

Ключевые слова: Выговский, Войско Запорожское, письма, архивы, казаки.

Rev. Yurii Mytsyk (Kyiv). **On Ivan Vyhovsky's Correspondence.**

The article presents twenty letters by a brilliant chancellor of the Zaporozhian Host, later Hetman Ivan Vyhovsky. All documents have been found in the Polish archives. They were written between 1655-1661, moreover some of them were composed in cooperation with Bohdan Khmelnytsky. The addressees include prominent state, political and military figures of the Polish-Lithuanian Commonwealth, and some Orthodox hierarchs as well.

These letters highlight Vyhovsky's biography, especially the period after his leadership of the Hetmanate, and the diplomatic relations between Ukraine and the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Key words: Vyhovsky, Zaporozhian Host, letters, archives, the Cossacks.